

Zmiany w zakresie zatrudnienia w kraju i zagranicą mieszkańców obszarów wiejskich województwa opolskiego w latach 2008–2010

Romuald Jończy, Diana Rokita-Poskart

Politechnika Opolska

Streszczenie

Autorzy opracowania od dłuższego czasu prowadzą badania dotyczące zatrudnienia w kraju i za granicą na obszarach wiejskich Śląska i uznali za celowe zaprezentowanie wyników badań, które przeprowadzono na obszarach wiejskich województwa opolskiego na przestrzeni lat 2008 i 2010. Wskazują one, że wśród ludności wiejskiej Opolszczyzny istotnie zmniejszyła się skala emigracji zarobkowej oraz jednocześnie wzrosło zatrudnienie mieszkańców w kraju. Prowadzone badania wskazują również na odmienne ewoluowanie zatrudnienia w kraju i za granicą wśród obu zamieszkujących województwo opolskie grup narodowościowo-etnicznych: osób pochodzenia napływowego posiadających jedynie obywatelstwo polskie oraz osób posiadających podwójne - polskie i niemieckie obywatelstwo.

Wstęp

Autorzy tego opracowania od dłuższego czasu prowadzą badania dotyczące zatrudnienia w kraju i za granicą na obszarach wiejskich Śląska [zob. Jończy 1999, 2003, 2006, 2010; Jończy (red.) i Rokita 2009]. Najbardziej dokładne z tych badań dotyczą województwa opolskiego, gdzie m.in. od 2006 prowadzone są powtarzalne badania na tej samej próbie badawczej. Próbę tę stanowi ludność wybranych 13 miejscowości regionu opolskiego, która jak ustalono¹, dobrze odzwierciedla swoimi cechami całą populację ludności wiejskiej województwa opolskiego. Badanie tej populacji liczącej 7642 zameldowanych² mieszkańców pozwala śledzić trendy zmian, jakie w zakresie zatrudnienia w kraju i za granicą dokonują się na obszarach wiejskich Opolszczyzny. Ostatnie kilka lat było szczególnie istotne dla kształtowania się sytuacji na regionalnym rynku pracy, bowiem obok istotnych zmian makro- i mezoekonomicznych wywołanych perturbacjami koniunkturalnymi zaszły też zmiany w zakresie warunków (opłacalności, dostępności) zatrudnienia za granicą stanowiącego dla mieszkańców Opolszczyzny ważną i powszechną formę zatrudnienia.

Prowadzone uprzednio badania dotyczące okresu 2006–2008 wskazywały również na odmienne ewoluowanie zatrudnienia w kraju i za granicą wśród obu zamieszkujących województwo opolskie

¹ Wyboru tych miejscowości dokonano w oparciu o przeprowadzone w 2006 roku badania na próbie losowej liczącej 55 miejscowości regionu zamieszkiwanych przez 30 446 osób. W oparciu o wyniki tych badań spośród owych 55 miejscowości wybrano 13 których ludność wykazywała cechy takie jak cała badana populacja. Do cech decydujących o doborze tej składającej się z ludności 13 miejscowości kwoty zaliczono m.in. udział ludności autochtonicznej, udział zatrudnionych za granicą i w kraju w 2006 roku, udział osób w poszczególnych wyodrębnionych grupach wieku. Szerzej na temat wyboru tych miejscowości w cytowanych wyżej opracowaniach [Jończy 2010, rozdział III] oraz [Jończy (red.) i Rokita 2009, rozdział I].

² Pomiedzy liczbą zameldowanych a liczbą rzeczywistych mieszkańców występują duże, niekiedy kilkudziesięcioprocentowe, różnice wynikające z ogromnej na Opolszczyźnie skali nierejestrowanej emigracji stałej (emigracji zawieszanej) obejmującej głównie osoby, które opuściły kraj w latach osiemdziesiątych a nie wymeldowały się z kraju. Powoduje to że oficjalne dane na obszarach dotkniętych tym rodzajem emigracji silnie różnią się od rzeczywistości i w praktyce zmusza do prowadzenia dużych badań typu ilościowego, pozwalających dokonać ustaleń co do faktycznej liczebności i cech populacji stanowiących przedmiot badań. Nierejestrowani emigranci stali stanowią ok. 9–10% zameldowanych mieszkańców województwa a ok. 22–25% zameldowanych w województwie autochtonów.

grup narodowościowo-etnicznych: osób pochodzenia napływowego posiadających jedynie obywatelstwo polskie³ oraz osób posiadających podwójne — polskie i niemieckie obywatelstwo⁴. W przypadku pierwszej z tych grup badania okresu 2006–2008 wskazywały na zwiększanie się emigracji zarobkowej za granicę, w przypadku drugiej obserwowano falę powrotów i wzrost zatrudnienia w kraju.

Za główny cel opracowania uznano prezentację i analizę wyników badań dotyczących lat 2008 i 2010 oraz ustalanie kierunku zachodzących zmian z uwzględnieniem szeregu wyodrębnionych w badaniach cech takich jak obywatelstwo, płeć, wiek i forma zatrudnienia⁵.

Jak już wspomniano, w badaniach prowadzonych w 2008 i 2010 r. porównywaną próbę badawczą stanowiła ludność 13 miejscowości Opolszczyzny odpowiadająca swoimi cechami całej populacji ludności wiejskiej województwa opolskiego. Miejscowości te to: Brzeziny, Brzęczkowice, Głuszyna, Grabin, Łaziska, Łukowice Brzeskie, Narok, Prądy, Staniszcze Wielkie, Wilemowice, Żlinice i Żuzela. Podczas prowadzonych badań przy pomocy osób-autorytetów lokalnych dokonano ustaleń, co do formy i miejsca (kraj/zagranica) zatrudnienia wszystkich mieszkańców w każdej z wybranych miejscowości z uwzględnieniem ich wieku, płci i obywatelstwa [szerzej: Jończy 2010, rozdział III]. Osoby stanowiące próbę badawczą przyporządkowano do odpowiednich (wyszczególnionych w kwestionariuszu) dziesięciu grup-form zatrudnienia w kraju i za granicą — takich samych, jakie zastosowano we wcześniejszych badaniach:

- pracujący stale i wyłącznie w Polsce,
- pracujący stale i wyłącznie za granicą,
- pracujący stale w Polsce oraz okresowo za granicą,
- pracujący okresowo za granicą, niepracujący w Polsce stale,
- pracujący okresowo wyłącznie w Polsce,
- uczniowie, słuchacze, studenci (trybu dziennego) pracujący okresowo wyłącznie za granicą,
- uczniowie, słuchacze, studenci (trybu dziennego) pracujący okresowo za granicą i w Polsce,
- uczniowie, słuchacze, studenci (trybu dziennego) pracujący okresowo wyłącznie w Polsce,
- uczniowie, słuchacze, studenci (trybu dziennego) niepracujący,
- niepracujący (pozostali).

Objętość opracowania wyklucza szerszą prezentację uzyskanych wyników badań. Dlatego skupiono się na tych wynikach, które uznano za najważniejsze — dotyczących zmian w całej populacji w okresie 2008–2010 oraz w wyodrębnionych grupach obywatelstwa⁶.

Zmiany w zakresie zatrudnienia w kraju i za granicą wśród ludności w wieku produkcyjnym zamieszkującej badane miejscowości

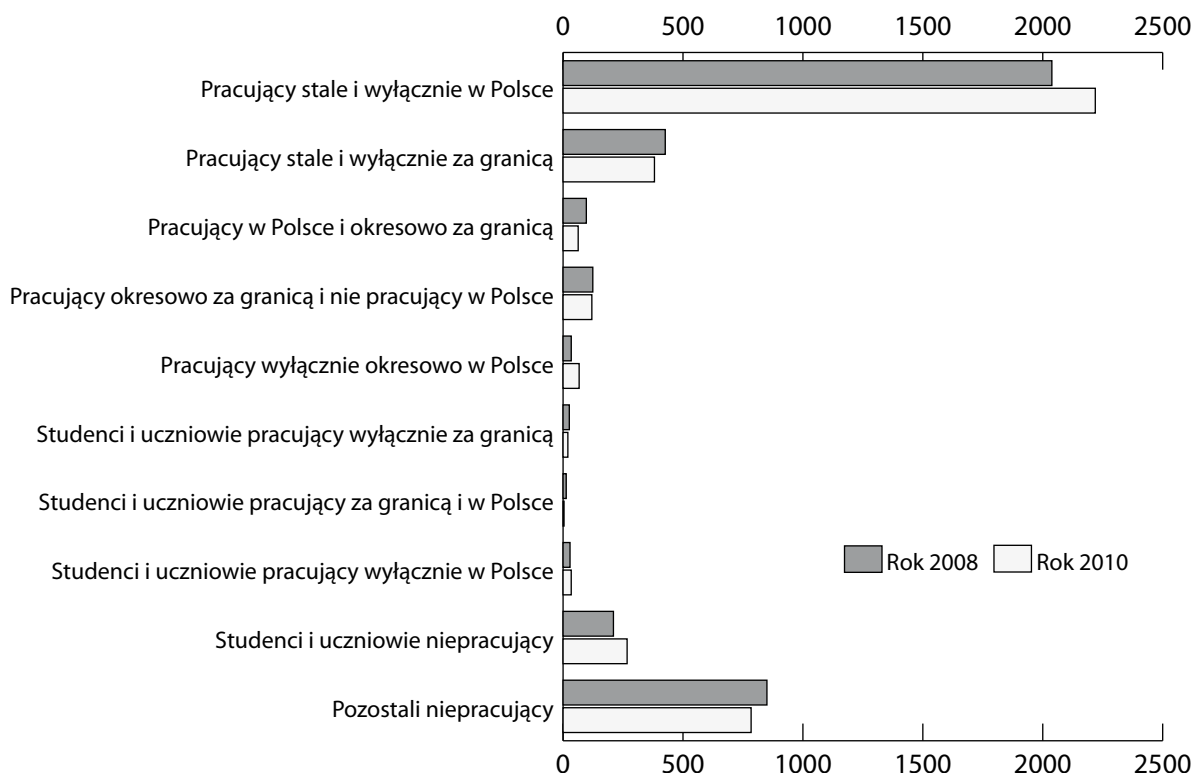
Kluczowym zadaniem badawczym było ustalenie zmian ilościowych, jakie dokonały się w zakresie zatrudnienia w kraju i za granicą wśród mieszkańców badanych miejscowości. W pierwszej części analizy zaprezentowano zmiany, jakie dokonały się w dwuletnim przedziale czasowym wśród osób korzystających z różnych form zatrudnienia w całej badanej populacji w wieku produkcyjnym.

³ Osoby te będą określane również jako nieautochtoni, osoby pochodzenia napływowego lub osoby z jedynie polskim obywatelstwem. Są to osoby posiadające jedynie pochodzenie i obywatelstwo polskie, które możliwości podejmowania pracy za granicą uzyskały po wejściu Polski do UE w 2004 roku. Grupa ta stanowi ok. 3/4 ogólnej liczby mieszkańców województwa oraz ok. 60% mieszkańców obszarów wiejskich.

⁴ Osoby te będą określane w opracowaniu również jako autochtoni, osoby posiadające niemieckie pochodzenie lub obywatelstwo. Są to ci rodzimi mieszkańcy Opolszczyzny którzy w świetle prawa niemieckiego zachowali obywatelstwo niemieckie lub prawo do jego potwierdzenia. Grupa ta stanowi ok. 1/4 liczby mieszkańców województwa oraz ok. 40% mieszkańców terenów wiejskich. Szersze wyjaśnienie problemu wyodrębnienia tej grupy ludności w badaniach społecznych znajduje się w pierwszym rozdziale pracy [Jończy 2010].

⁵ Informacje prezentowanych w artykule pochodzą z realizowanych przez autorów badań na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego stanowiących element projektu Opolski System Informacji Społeczno-Gospodarczej w ramach poddziałania 8.1.4. PO KL, projektu współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej, w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Zamieszczone w artykule treści wraz z pozostałymi wynikami badań zaprezentowano w monografii [Jończy 2011].

⁶ Wszelkie prowadzone wcześniej badania wskazywały na konieczność takiego rozróżnienia gdyż obie te grupy obywatelstwa różnią się istotnie zarówno pod względem skali poszczególnych form migracji jak i w zakresie lokacji i redystrybucji dochodów, aktywności gospodarczej i w szeregu innych zestawień.

Rys. 1. Formy zatrudnienia ludności zamieszkującej badane miejscowości w latach 2008 oraz 2010

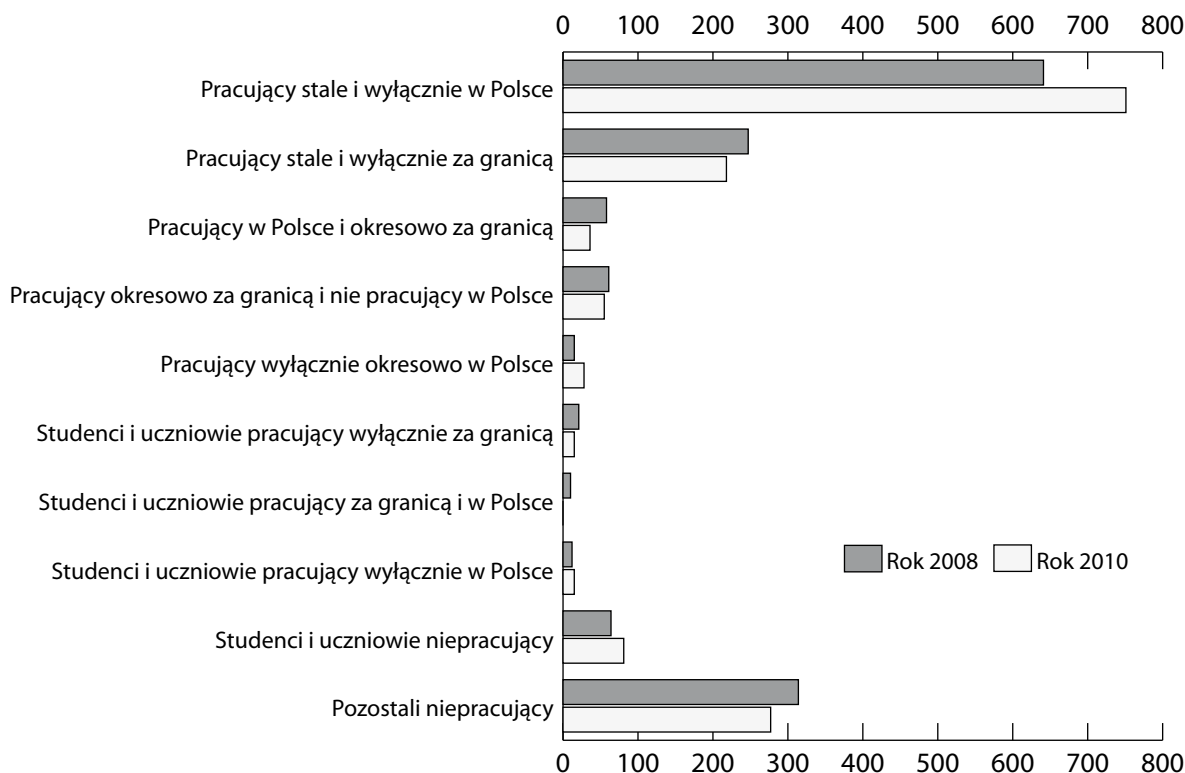
Zaprezentowane na rysunku 1 wyniki badań wykazały, że w analizowanym dwuletnim okresie istotnie i korzystnie zmieniła się struktura zatrudnienia ludności w układzie kraj/zagranica, a dotyczyło to zwłaszcza zmian w dwóch najważniejszych wyodrębnionych grupach: pracujących stale i wyłącznie w Polsce oraz pracujących stale i wyłącznie za granicą. W całej badanej populacji w wieku produkcyjnym w przeciągu dwóch lat istotnie zwiększyła się — o 181 osób (z 2038 do 2218) — liczba osób podejmujących stale i wyłączne zatrudnienie w Polsce, natomiast zmniejszyła się liczba osób pracujących stale i wyłącznie za granicą (z 426 do 381). W badanym dwuletnim okresie zmniejszyły się również liczby korzystających z pozostałych wyodrębnionych form zatrudnienia za granicą – w grupie pracujących okresowo za granicą i stale w Polsce oraz w grupie pracujących wyłącznie okresowo za granicą. Biorąc pod uwagę sumy zatrudnionych w kraju oraz sumy zatrudnionych za granicą odnotowano zmniejszenie się o ponad 15% (z 686 do 588 osób) ogólnej liczby korzystających z pracy za granicą oraz wzrost o ok. 8% (z 2219 osób do 2387 osób) liczby korzystających z pracy w Polsce. Zmiany te wyrażające się zmniejszeniem zatrudnienia za granicą, a jednocześnie zwiększeniem zatrudnienia w kraju i oprócz tego zmniejszeniem liczby niepracujących należy oceniać bardzo pozytywnie, tym bardziej, że te istotne i pozytywne zmiany nastąpiły w przeciągu zaledwie dwuletniego i trudnego dla gospodarki okresu.

Jak wskazywały już prowadzone wcześniej, w latach 2004, 2006 i 2008, badania zmiany w zakresie zatrudnienia w kraju i za granicą mają silny związek z posiadanym przez badanych obywatelstwem. Wśród autochtonów posiadających oprócz polskiego także niemieckie obywatelstwo, którzy dużo wcześniej, bo już w latach dziewięćdziesiątych pracowali masowo za granicą, obserwowane jest od kilku lat zmniejszanie się liczby migrujących. Natomiast wśród nieautochtonów, którzy z przywileju swobodnego podejmowania pracy za granicą mogli korzystać dopiero po akcesji Polski do Unii Europejskiej, jeszcze w okresie 2004–2008 obserwowany był istotny wzrost migracji. W związku z tymi różnicami a także faktem, że wymienione grupy ludności zamieszkują generalnie dwie bardzo różniące się od siebie części województwa, szczególnie istotne jest rozpatrzenie z osobna zmian, jakie w zakresie zatrudnienia za granicą zaszły w obu tych grupach ludności.

W pierwszej kolejności przedstawiono zmiany, jakie dokonały się w zakresie zatrudnienia w kraju i migracji zarobkowej ludności autochtonicznej. Zestawienie tych danych zawiera rysunek 2, na

którym w sposób identyczny jak dla całości populacji zaprezentowano wyniki badań dotyczące zatrudnienia ludności autochtonicznej odnoszące się do lat 2008 oraz 2010. Następnie za pomocą kolejnego adekwatnego zestawienia (rys. 3) zestawiono dane dotyczące poszczególnych form zatrudnienia dla ludności nieautochtonicznej.

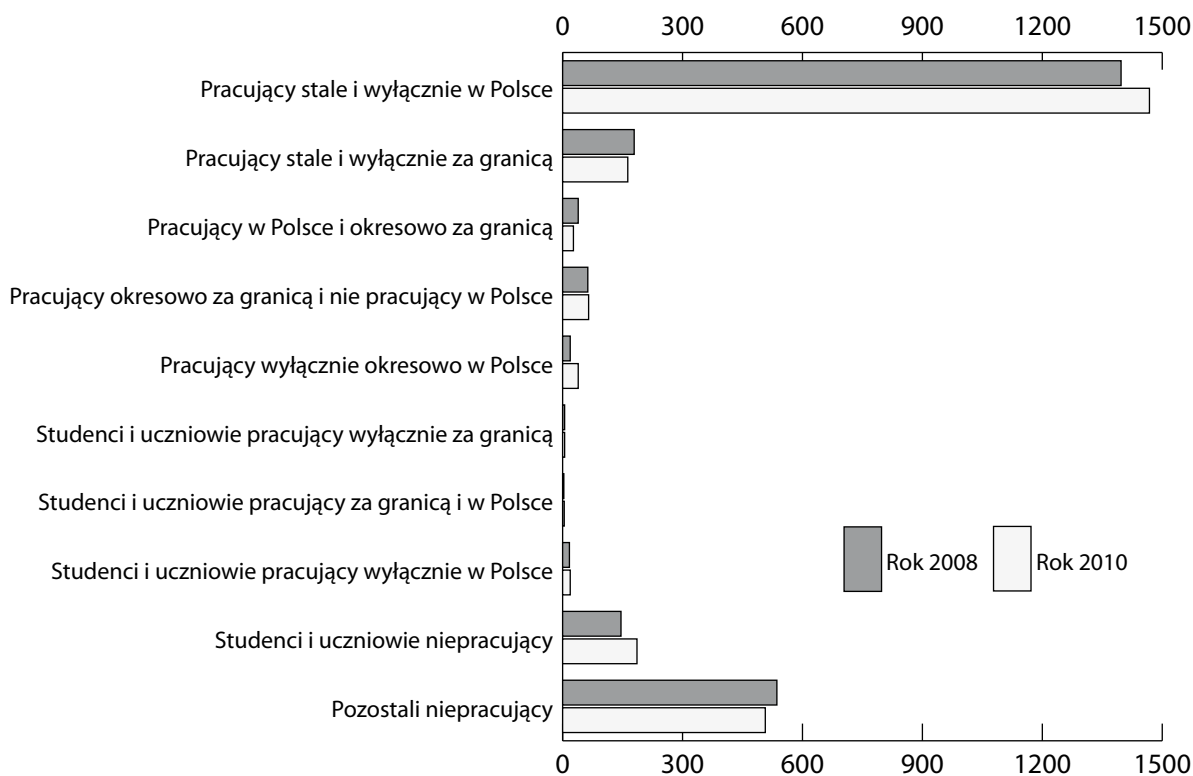
W przypadku ludności autochtonicznej, dane zaprezentowane na rysunku 2 wyraźnie wskazują na dalsze tendencje zmian w kierunku obserwowanym już w okresie 2006–2008. Jak się okazuje również w trudnych pod względem ekonomicznym latach 2008–2010 wśród autochtonów wciąż rosła skala stałego zatrudnienia w Polsce i zmniejszało się stałe zatrudnienie za granicą. Warto ponadto dodać, że pozytywny kierunek zmian zauważalny był we wszystkich wyodrębnionych grupach zatrudnienia — w każdej z form zatrudnienia za granicą udział migrujących zmniejszył się o przynajmniej ok. 10%, zaś liczba pracujących w Polsce zwiększyła się o ok. 17%. Za szczególnie pozytywne uznać należy również zwiększenie się liczby osób podejmujących w kraju pracę stałą, na co mogło mieć wpływ zarówno zmniejszenie się liczby pracujących za granicą jak i zmniejszenie się liczby niepracujących. Wśród ludności autochtonicznej odnotowano również dalsze zmniejszanie się zatrudnienia za granicą wśród uczącej się w trybie dziennym młodzieży.

Rys. 2. Formy zatrudnienia ludności autochtonicznej zamieszkującej badane miejscowości w latach 2008 oraz 2010

Dokonywane w przeciągu ostatnich kilku lat obserwacje wskazywały, że występujące w grupie ludności nieautochtonicznej tendencje zmian w zatrudnieniu w kraju i za granicą były w zasadzie podobne do tendencji odnotowanych wśród ludności autochtonicznej. Z wykresu 3 wynika, że w grupie ludności nieautochtonicznej zamieszkującej badane miejscowości doszło do wzrostu, jednak nie tak wyraźnego jak w grupie ludności autochtonicznej, stałego zatrudnienia w Polsce. Z tej formy zatrudnienia korzystało w 2010 r. ponad 70 (ok. 5%) nieautochtonów więcej aniżeli w roku 2008. Jednak warto zwrócić uwagę, że wzrost ten odbył się tylko w pewnym stopniu kosztem zmniejszenia stałego zatrudnienia za granicą, bowiem z takiej formy pracy w 2010 r. korzystało 16 nieautochtonów mniej niż w roku 2008. Uzyskane w toku badań dane wskazują raczej na fakt, że wzrost liczby pracujących w Polsce nieautochtonów był częściowo rezultatem zmniejszenia się liczby niepracujących, które w przeciągu dwóch podjęły stałą pracę w Polsce (liczba niepracujących w badanym okresie zmniejszyła się o 29 osób) oraz częściowo odbył się dzięki migracjom

wewnętrzny przejawiającym się przenoszeniem się na wieś ludności miejskiej pracującej stale w Polsce. W tym przypadku najprawdopodobniej niektórzy mieszkający wcześniej w miastach nieautochtoni cały czas podejmując pracę w Polsce, w przeciągu dwóch lat zmienili miejsce zamieszkania — przeprowadzili się z miasta na wieś i tym samym nie będąc objęci badaniami w 2008 r. a zmieniając miejsce zamieszkania na jedną z badanych wsi, powiększyli grupę pracujących stale w Polsce. Pewien wpływ na wzrost zatrudnienia w Polsce mogło mieć również podjęcie zatrudnienia w Polsce przez dwa liczne roczniki absolwentów, które weszły w międzyczasie na rynek pracy.

Rys. 3. Formy zatrudnienia ludności nieautochtonicznej zamieszkującej badane miejscowości w latach 2008 oraz 2010

Podsumowanie i wnioski z badań

Otrzymane wyniki badań, które przeprowadzono na obszarach wiejskich województwa opolskiego wskazały, że na przestrzeni lat 2008 i 2010 istotnie zmniejszyła się skala emigracji zarobkowej oraz jednocześnie wzrosło zatrudnienie mieszkańców w kraju. W dwuletnim przedziale czasowym zmniejszył się o ponad 15% udział podejmujących pracę za granicą, a jednocześnie dokonał się wzrost liczby podejmujących zatrudnienie w kraju o ok. 8%. Zmniejszyła się również liczba osób nie podejmujących pracy.

Zmiany w zakresie zatrudnienia w kraju i za granicą nie były jednakowe w poszczególnych wyodrębnionych w badaniach grupach ludności, a najwyraźniejsze różnice co do zmian w zakresie zatrudnienia za granicą związane były z obiema wyszczególnionymi grupami obywatelstwa. W przypadku autochtonów posiadających podwójne obywatelstwo odnotowane zmiany były kontynuacją pozytywnych zmian zaobserwowanych już w okresie 2006–2008, kiedy to po kulminacji migracji zarobkowej w okresie 2002–2006⁷, dalej istotnie zmniejszały się liczby i udziały pracujących za granicą, a istotnie wzrastały udziały pracujących i prowadzących działalność gospodarczą w kraju. Również w badanym okresie 2008–2010 tendencja zmian była podobna, bowiem liczba pracujących za granicą zmniejszyła się o ok. 10%, a liczba pracujących w Polsce wzrosła o ok. 15% i jednocześnie o ok. 12% zmniejszyła się liczba niepracujących. W przypadku wiejskiej ludności

⁷ Badania prowadzone w latach 2004 i 2006 wśród ludności autochtonicznej wskazały, że udziały autochtonów pracujących za granicą były w tych latach większe niż udziały osób pracujących wyłącznie w Polsce [Jończy 2010].

nieautochtonicznej zmiany dotyczące zatrudnienia w kraju i za granicą nie były tak wyraźne jak w przypadku autochtonów i wykazywały silniejszą zależność od sytuacji na lokalnych rynkach pracy. Wyniki prowadzonych badań dowiodły, że skala emigracji zarobkowej nieautochtonów po wzroście w okresie bezpośrednio po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej nieco wyhamowała, gdyż na przestrzeni dwóch lat (2008–2010) ogólna liczba korzystających z pracy za granicą w badanych miejscowościach zmniejszyła się z 289 do 264. Jednak taka tendencja nie dotyczyła wszystkich badanych miejscowości. Wyniki badań dowiodły, że w części z nich udziały pracujących za granicą wzrosły, zaś w części się zmniejszyły. Na uwagę zasługuje fakt, że udziały pracujących za granicą wzrosły w miejscowościach położonych w bezpośredniej bliskości Opola, co sugeruje pogorszenie się sytuacji w zakresie zatrudnienia w stolicy województwa. Wniosek ten można odnieść również do kilku innych miast regionu⁸.

Inną zauważalną zmianą, na którą wskazują wyniki badań było zwiększenie się udziału osób wybierających okresowe formy zatrudnienia zwłaszcza w kraju, ale i za granicą. Z jednej strony może to wynikać ze zwiększenia się liczby ofert pracy okresowej (prace sezonowe, staże itp.), z drugiej zaś może to być wywołane perturbacjami koniunkturalnymi sprawiającymi, że część osób mających problemy z zatrudnieniem lub działalnością gospodarczą korzystała okresowo z zatrudnienia za granicą.

Analizując wyniki otrzymanych badań prowadzonych na obszarach wiejskich Opolszczyzny można stwierdzić, że proces migracji coraz częściej stymulowany jest czynnikami wypychającymi, a zatem zależy znacznie silniej od sytuacji w zakresie zatrudnienia w kraju, zwłaszcza na lokalnych rynkach pracy. Tym samym wydaje się, że zatrudnienie za granicą coraz rzadziej ma charakter dorobkowy i coraz silniej zależy od możliwości zatrudnienia w kraju. Częściej niż kiedyś pełni ono rolę raczej komplementarnego lub awaryjnego źródła dochodów, do którego sięga się w przypadku problemów z płynnością finansową bądź przejściowymi trudnościami z zatrudnieniem lub działalnością gospodarczą w kraju.

Ponadto, zmniejszenie się zatrudnienia za granicą ma też niewątpliwie, zwłaszcza wśród autochtonów, związek ze spadkiem względnej opłacalności tego zatrudnienia i związanego z tym spadkiem prestiżu. Względna opłacalność migracji np. do Niemiec mierzona wskaźnikiem WOM tj. liczbą przeciętnych polskich wynagrodzeń zawartych w przeciętnym wynagrodzeniu niemieckim na przestrzeni lat istotnie się obniżyła. Jeśli wskaźnik ten wynosił w roku 1989 aż 65, w roku 1995 –12, a w roku 2004 ok. 7, to w roku 2008 obniżył się do jedynie ok. 3, co spowodowało, że transferowane z zagranicy zarobki są na ogół zbliżone do poziomu dobrych wynagrodzeń otrzymywanych w kraju [szerzej: Jończy 2010]. W rezultacie w obecnych warunkach pracą za granicą zainteresowani pozostają już nie — jak w przeszłości — prawie wszyscy, ale głównie albo ci, którzy ze względu na swoje kwalifikacje mogą uzyskać tam szczególnie dobre warunki zatrudnienia, albo ci, którzy mają problemy ze znalezieniem zatrudnienia w kraju.

Literatura

- JOŃCZY R. (1999): *Migracje zarobkowe z regionu opolskiego do Niemiec. Aspekty ekonomiczne*. Warszawa, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- JOŃCZY R. (2003): *Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego*. Studium ekonomicznych determinant i konsekwencji. Studia i Monografie / Uniwersytet Opolski, t. 264, Opole, Wydaw. UO.
- JOŃCZY R. (2006): *Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię rozwoju województwa opolskiego (ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy)*. Opole, Wydawnictwo Instytut Śląski.
- JOŃCZY R. (2010): *Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Wybrane aspekty ekonomiczne i demograficzne*. Wrocław–Opole, Wydawnictwo Instytut Śląski.

⁸ Ostatnie badania autorów dowodzą występowania dużej skali emigracji zarobkowej za granicę z miast regionu, większej niż emigracja z obszarów wiejskich. Szereg danych i wniosków na ten temat zawiera publikacja książkowa [Jończy 2011].

- JOŃCZY R. (2011) *Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego w latach 2008–2010 oraz ich wpływ na opolski rynek pracy i sferę fiskalną samorządów terytorialnych. Diagnoza i rekomendacje w kontekście rozwoju regionu*. Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole, Wydawnictwo Św. Krzyża.
- JOŃCZY R. (red.), ROKITA D. (2009): *Migracje zagraniczne i zatrudnienie na obszarach wiejskich województwa opolskiego w kontekście światowego spowolnienia gospodarczego. Stan i tendencje. Raport z badań*. Opole, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego.